

1986 -02- 07

Läroplan för gymnasieskolan

Lgy⁷⁰

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK ✓

100170 9465

Musik

Musik, estetisk specialisering

Supplement 135

SKOLÖVERSTYRELSEN 1986

I föreliggande supplement återges de av regeringen i förordning 1985-10-31 fastställda kursplanerna för ämnena musik respektive musik, estetisk specialisering. Supplementet innehåller också de av SÖ fastställda kommentarerna för samma ämnen.

EJ HEMLÅN

Pedagogiska biblioteket
Pedagogiska biblioteket

Läroplan
544

Läroplan för gymnasieskolan

SKOLÖVERSTYRELSEN

Liber Utbildningsförlaget Stockholm

Supplement 135

Fastställt 1985-11-28

Dnr 5050-85:1721

Musik

Musik, estetisk specialisering

Liber Utbildningsförlaget
162 89 STOCKHOLM

Separata exemplar kan beställas genom
Liber
Kundtjänst Utbildningsförlaget
162 89 STOCKHOLM
Tel 08-739 96 00

FÖRORD

Läroplanen för gymnasieskolan (Lgy 70) består av en allmän del (del I), som är gemensam för samtliga studievägar, samt av supplement (del II) för skilda studievägar och ämnen.

Den allmänna delen (del I) innehåller av Kungl Maj:t fastställda mål och riktlinjer, timplaner och kursplaner (mål och huvudmoment i enskilda ämen) samt av SÖ utfärdade allmänna anvisningar för gymnasieskolans verksamhet.

Supplementdelen (del II) återger timplaner och kursplaner (mål och huvudmoment), fogar till dessa i förekommande fall delmoment och årskursfördelningar samt ger allmänna riktlinjer för undervisningens bedrivande i de olika ämnena.

I föreliggande supplement rörande ämnena musik och musik, estetisk specialisering återges de kursplaner som fastställts av regeringen 1985-10-31 att gälla fr o m läsåret 1986/87. Supplementet innehåller också av SÖ fastställda kommentarer till kursplanerna. Supplementet ersätter alltså sidan 235 och beträffande musik, estetisk specialisering sidan 236 i Lgy 70:I, Allmän del, upplaga 1983. Det ersätter vidare sidorna 331–334 och 390–392 i Lgy 70:II, Supplement 3- och 4-åriga linjer samt sidorna 183–188 i Lgy 70:II Supplement 2-årig ekonomisk, social och teknisk linje.

Med tanke på den fortlöpande läroplansöversynen är det angeläget att erfarenheter av läroplanens tillämpning som görs på skolorna delges SÖ.

Stockholm i november 1985

Skolöverstyrelsen

INNEHÅLL

MUSIK

Kursplan 7

Kommentarer 8

Allmänna synpunkter 8

Inriktningen av undervisningen 9

Planering 12

Arbetsformer 13

Samverkan 15

Kommentarer till enskilda kursmoment 15

Resurser utanför den schemabunda undervisningen 20

Bedömning 20

MUSIK, ESTETISK SPECIALISERING

Kursplan 23

Kommentarer 24

Allmänna synpunkter 24

Inriktningen av undervisningen 24

Planering 25

Samverkan 26

Bedömning 26

MUSIK

KURSPLAN

MÅL

Eleven skall med utgångspunkt i sina tidigare erfarenheter genom undervisningen i musik

nå ökad medvetenhet om sina personliga uttrycksmöjligheter och beredas tillfälle att utveckla dessa,

få uppleva musik och musikalisk gemenskap genom aktivt musicerande,

stimuleras att söka kunskap om hur upplevelser och värderingar inom skilda miljöer, kulturer och tider kan uttryckas i musik,

öva sin förmåga att självständigt ta ställning till musik genom engagerat lyssnande samt

härigenom vidga och fördjupa sina musikaliska intressen.

HUVUDMOMENT

- o Skapande aktiviteter, vokalt, instrumentalt och i rörelse
- o Återskapande aktiviteter genom sång, instrumentalt musicerande och dans
- o Granskande aktiviteter genom målinriktat lyssnande, undersökningar och diskussion

KOMMENTARER

1 Allmänna synpunkter

Musiken intar en central plats i människans liv. Inom skilda kulturella och sociala miljöer har musik i alla tider varit ett naturligt uttryck för mänskliga känslor. Detta förhållande gäller även för vår tid, och genom massmedias insatser får nutidens mångfacetterade musikutbud stor spridning. Ungdomen är här en viktig mottagargrupp inte minst genom de kommersiella krafternas starka inriktning på tonåringarna.

Samhällets insatser för ungdomars möjligheter till musikutövning är betydande genom grundskolans musikundervisning och de kommunala musikskolornas verksamhet. En tydlig divergens kan emellertid iakttas i fråga om målsättning för de olika intressenter och företag som erbjuder musik till ungdom. Denna divergens tillsammans med ungdomars skilda intressen, varierande kunskaper och olika social bakgrund leder till att de vid inträdet till gymnasiet kan ha mycket skiftande förväntningar på undervisningen i musik.

Undervisningen måste därför inriktas på att samtidigt med den kollektiva fostran söka att med utgångspunkt i varje elevs förmåga och intressen utveckla eleven musikaliskt. Att därvid formulera målet som ett visst mått av kunskap är omöjligt, då en elev kanske redan har denna kunskap, medan en annan aldrig kan nå den på den tid som står till buds för undervisningen.

I stället måste målet uttryckas som en riktning - att stimulera varje elev att utifrån sina förutsättningar öka sina kunskaper och färdigheter och upptäcka nya och angelägna kvaliteter i musik. En förutsättning för sådana upptäckter är att eleven ställer sig i personligt förhållande till det som musiken uttrycker och att eleven såväl verbalt som musikaliskt bereds tillfälle att ge uttryck för personliga upplevelser och känslor. Härigenom skapas den beredskap till ett aktivt förhållande till musik som kan bli avgörande för elevens framtida musikintresse.

Det måste också beaktas att, även om musiken har ett estetiskt egenvärde, så är musik i sig inte något huvudmål, utan ett medel i kommunikationen individer emellan. Stora delar av målet är sålunda av utommusikalisk karaktär och handlar om relationer mellan grupper och individer. Detta förhållande ger musikundervisningen en av dess viktigaste uppgifter: att lära ut vad som i musik är medel vid kommunikationen, och hur man använder dessa medel under olika tider och i olika miljöer med utgångspunkt i de förutsättningar som har funnits. Ett renodlat musikhistoriskt eller musikteoretiskt studium är här inte lämpligt utan undervisningen måste ha ett dubbelt syfte. Å ena sidan måste verksamheten syfta till att höja känsloberedskapen hos individen, att öka medvetenheten och toleransen mot oliktankande, och att fördjupa känslan för varje människas integritet. Å andra sidan krävs ett studium av den yttre miljö, den livssyn och den musikaliska praxis som påverkat skapandet. Denna kunskap blir viktig för förståelsen av andra kulturella traditioner och upplevelsen av musik. Kunskapsinhämtandet skall alltså vara klart relaterat till musicerande, aktivt lyssnande eller skapande verksamhet. Val av innehåll liksom sättet att behandla detta avgörs av elevernas mognadsgrad.

Det massiva utbudet av musik i dagens samhälle innebär att eleverna kommer i kontakt med musik från skilda genrer, som kan inspirera dem till eget musicerande. Samtidigt finns en risk att detta utbud kan leda till en passivisering av ungdomar, då man inte kan hinna med att bearbeta den stora mängd av intryck som man dagligen mottar. Överbetoningen av de tekniska hjälpmedlen i dagens musik får lätt samma effekt, då eleverna ofta saknar både den hantverksmässiga kunskapen och hela den tekniska apparatur som krävs för att de själva skall kunna skapa musik i denna stil. Det är då viktigt att eleverna får uppleva att sång och musicerande i skenbart mera anspråkslösa former inte innebär en sänkning av den musikaliska kvaliteten utan i stället betyder att kraven på känslighet vid begagnandet av de musikaliska uttrycksmedlen blir större. Iakttagelser kan här lätt göras vid det gemensamma musicerandet inom klassen, där alla elever aktivt kan delta, och där tillfällena kan skapas till gemensamma upplevelser, samarbete och kritisk granskning av resultatet.

Ungdomsåren är för många elever en svår period. Anpassningen till samhället blir för flertalet nu en medveten process, där avståndet mellan förväntningarna och de reella villkoren kan upplevas som mycket stort. Påfrestningar inom kamratkretsen kan även bidra till att förstärka känslan av brist på förankring i tillvaron. Därvid förlorar eleverna lätt tilltron till sig själva och accepterar andras smakomdömen. Undervisningen bör därför i enlighet med läroplanens övergripande mål syfta till att genom det egna skapandet ge eleverna trygghet inom gruppen, genom uppgifter anpassade till deras kunskaps- och utvecklingsnivå öka deras tro på sig själva, och genom de kunskaper som därvid förmedlas hjälpa eleverna att nå fram till en på egen övertygelse grundad uppfattning och få mod att uttrycka den.

2

Inriktningen av undervisningen

Musik finns i alla kulturer och så gott som alla människor "förhåller sig" på något sätt till musik. Musik är dessutom ett av de ursprungligaste sätten för människan att ge uttryck för en upplevelse. Tidigare har musikalitet betraktats som en talang, som man kan äga eller sakna. Nyare forskning ser musikalitet mera som en utvecklingsbetingad egenskap - alltså något som finns mer eller mindre utvecklat hos alla och som har en viktig funktion i kommunikationen mellan människor. Den av samhället bedrivna undervisningen måste naturligtvis utgå från en definition av begreppet musikalitet som en utvecklingsbetingad egenskap, en definition, som alltså innebär att varje elev har ett mått av musikalitet som är värt att utveckla.

Detta betyder att undervisningen måste syfta till att ge alla elever tillfälle att aktivt delta i praktisk musikalisk verksamhet i form av sång, spel och eget skapande. Genom målinriktat lyssnande skall de ges möjligheter till nya upptäckter och erfarenheter av musik och kunskaper om kulturella och historiska förutsättningar för denna. Huvudmomenten skall här kontinuerligt gå in i och stödja varandra.

Skapande aktiviteter

Ett barn i förskoleåldern kommunicerar spontant med ljud i ramsor och improviserade sånger. Barns uppfattning om kommunikation bygger därvid på helt andra värderingar än de estetiska värde-

ringar som gäller i vuxenvärlden. Socialisationsprocessen innebär att yttre krafter tränger in i barns och ungdomars föreställningsvärld, vilket gör att de måste ge upp en rad egocentriskt präglade värderingar till förmån för en mera socialt betingad livsuppfattning. Vuxenvärldens värderingar kommer därvid lätt i konflikt med deras egna och inom det musikaliska området leder detta tryck till att det spontana ljudskapandet snart försvinner. Den starka identifikationen med vuxenvärlden slår alltså ut det tidigare ofta regellösa och irrationella men för individen meningsfulla skapandet. Risken för en uniform och passiviserad hållning till musik blir överhängande. Detta förhållande märks inte minst under puberteten och undervisningen i musik måste därför eftersträva att göra eleverna medvetna om deras personliga möjligheter att ge uttryck för känslor och upplevelser.

Detta kan ske i första hand inom de skapande aktiviteterna; vokalt i form av sång, tal, talkörer eller ramsor och som vokala ljudcollage, instrumentalt i form av enkla improvisationer över pentatoniska skalor, rundgångar och liknande enkla harmoniska följder, eller som fria improvisationer med instrument som ljudkälla. Hit hör också improviserad rörelse som kan förekomma i anslutning till såväl ovannämnda verksamheter som till förinspelad musik. Det är ofta lämpligt att kombinera improviserad rörelse med dans efter färdiga mönster för att ge eleverna större säkerhet. Enkla dramatiseringsövningar kan bidra till att öka tryggheten inom gruppen, och arbete med konkreta idéer eller teman som utgångspunkt ökar elevernas förmåga att fantisera. Se vidare kommentarer till speciella moment.

Det är väsentligt att läraren också här ställer sin ambitionsnivå i relation till elevernas utvecklingsnivå och deras erfarenheter från grundskolans musikundervisning för att arbetet skall lyckas.

Blyga och osäkra elever kan känna sig besvärade, speciellt i inledningsfasen av arbetet. Läraren måste alltså vara noggrann både i valet av övningar och i sitt agerande vid genomförandet av dem. Det är också viktigt att uttrycksmedlen begränsas starkt i början av arbetet, då eleverna annars lätt blir blockerade på grund av svårigheten att överblicka hela fältet av uttryck som står till buds.

Den skapande verksamheten måste också bli föremål för analys och kritisk granskning av lärare och elever. Sådana diskussioner ger möjlighet till jämförelser och samtal om olika utgångspunkter för skapande. Läraren skall här sträva efter att vidga elevernas referensramar genom att visa hur man i andra sociala eller kulturella miljöer givit uttryck åt liknande tankar och upplevelser. Verksamheten får inte betraktas som ett förberedande till musicerande utan är ett mål i sig. Värderandet av skapande verksamhet måste utgå från begrepp som sanning och engagemang. En elev som engagerat ger sig in i skapande verksamhet måste sägas göra en betydande prestation även om resultatet är svagt ur musikteoretisk synvinkel.

Återskapande aktiviteter

Sång och spel utgör de viktigaste formerna för musikaliskt återskapande. Det aktiva musicerandet skapar situationer där behovet av kunskaper blir medvetet och där dessa kunskaper kan upplevas

som meningsfulla. Frågor rörande takt, rytm, intervall etc kan naturligt tas upp och övas liksom frågor rörande harmoniska förhållanden. Kunskaperna får härigenom sin rätta funktion - att vara medel för musikskapande. Vid musicerandet kan även de olika instrumentens konstruktion och funktion behandlas liksom frågor om vilka instrument som passar in i bestämda musikstycken med hänsyn till klang och tonstyrka.

Dans kan på samma sätt som musicerande ge gemensamma upplevelser av musik och bidrar till att öka förmågan att uppleva stämningar av glädje, allvar, högtidlighet och liknande i musiken. Dansen speglar även kulturella förändringar alltifrån medeltidens sångdanser till nutidens modedans. Elever kan ha svårt att spontant uppfatta musik från äldre epoker. Om eleverna får lära sig grundstegen, hållningen och karaktären i t ex en pavane förstår de sedan lättare musiken och upplever den som ett uttryck för en bestämd epok. På likartat sätt kan dans användas för att belysa nationella kulturtraditioner och sociala skiktningar i samhället.

Granskande aktiviteter

En av musikundervisningens viktigaste uppgifter är att hjälpa eleverna att uppleva den kommunikation som äger rum mellan tonsättare/exekutör och lyssnare och förstå att form och innehåll i denna kommunikation är direkt beroende av de värderingar och attityder som gäller för den kulturkrets inom vilken den skapas.

Genom den stora invandringen under senare år har samhället förändrats i mångkulturell riktning, där skilda etniska grupper lever sida vid sida. Även inom den ursprungliga svenska befolkningen kan flera tydligt avgränsade kulturella grupper urskiljas. Tonåringarna utgör en sådan grupp, och då starka trendskapande ekonomiska krafter ser ungdomen som en speciell målgrupp ökar risken för en uniform kultursyn och därmed en misstänksam eller avvisande hållning inför kulturella mönster som avviker från det egna.

Undervisningen i musik måste därför sträva efter att göra eleverna medvetna om de attityder och värderingar som ligger till grund för den musik de vill kalla sin, och göra jämförelser med de värderingar som gäller för andra grupper i samhället. Ur dessa analyser och värderingar kan en mera medveten uppfattning om den individuella och den för gruppen gemensamma kulturella särarten växa fram och kan bilda grundval för utvecklandet av en vidgad kulturell sfär.

Självfallet måste elevernas mognads- och kunskapsnivå bilda utgångspunkt för verksamheten och det praktiska arbetet genomförs genom information i sakfrågor, diskussion och analys.

Det är en grannliga uppgift för läraren att pedagogiskt tillrättalägga undervisningen för att entusiasmera eleverna till ett engagerat lyssnande på musik, som till sin karaktär många gånger starkt avviker från deras egen. Uppgiften kan underlättas om eleverna kan få bli medskapande genom att de får använda olika fantasistimulerande uttrycksmedel t ex dans, rörelse, dramatisering och liknande, i samband med lyssnandet.

3 Planering

Undervisningen i musik är ett lagarbete där eleverna och läraren tillsammans planerar och genomför arbetet. Med tanke på det begränsade antal timmar som står till förfogande är det väsentligt att undervisningens innehåll noga planläggs. Självfallet måste läraren i kraft av sina kunskaper och erfarenheter förbereda och leda detta arbete.

Vid förberedelserna bör läraren ta ställning till de faktorer som direkt kan påverka undervisningen.

En viktig sådan faktor är den tid som timplanen ställer till förfogande, genom elevernas val av studieväg, om konst- och musikhistoria ingår i kursen och liknande.

Planeringen påverkas även av de prioriteringar inom ämnesstoffet som måste ske på grund av ämnets storlek, av elevernas mognadsgrad och kunskaper, och den roll man kan vänta sig att musiken skall spela i deras framtid.

Slutligen måste läraren inför planeringsarbetet bilda sig en uppfattning om vilka resurser i form av elever med speciella kunskaper och färdigheter som kan finnas i klassen.

Teoretiska uppgifter bör planeras in med utgångspunkt i klingande exempel och aktiv elevmedverkan. Individualisering och hänsyn till personliga förutsättningar bör eftersträvas.

Om eleverna emellertid skall kunna lämna bidrag till planeringsarbetet måste de veta något om de arbetsformer som står till buds. Planeringsarbetet bör därför föregås av arbetspass där läraren praktiskt demonstrerar vilka olika arbetssätt som står till förfogande, samt de befintliga resurserna i form av material och lokaler. Läraren bör även presentera innehållet i läroplanen, ge exempel på olika arbetsområden och hur arbetet inom dessa kan bedrivas och härigenom underlätta för eleverna att formulera sina önsknings och behov om undervisningens innehåll.

Med utgångspunkt i kursplanens mål beslutar läraren och eleverna i samråd undervisningens innehåll. Självfallet kan, vid planeringsarbetet i början av terminen, större delen av kursen endast anges i form av rubriker och ungefärlig tidsåtgång. En mera detaljerad plan får utarbetas vartefter verksamheten fortskrider. De första avsnitten som skall genomgå bör däremot detaljplaneras med hänsyn till aktiviteter, arbetssätt etc. Vid diskussionerna kring den långsiktiga planeringen bör man även ta ställning till hur de olika arbetsområdena och verksamhetsformerna skall kopplas till varandra för att progressionen i undervisningen skall bibehållas.

För att motverka tendenser till att planeringssamtalen äger rum mellan några få personer medan övriga sitter tysta och passiva kan det vara lämpligt att inleda planeringsarbetet med gruppsamtal där inläggen sker i samtalsrundor, så att alla får yttra sig. Planeringen bör omfatta såväl innehåll, arbetssätt och tidsåtgång, som former för utvärdering och bedömning. Om man väljer att under en period arbeta med t ex bluesmusik, bör planeringen innefatta inte endast det praktiska musicerandet, utan även ursprung och utveckling, sociala aspekter, samt jämförelser med improviserade

musikformer inom andra kulturella miljöer. Slutligen skall överenskommelser träffas om redovisning, hur denna skall utformas och vad som skall tas med vid utvärdering och bedömning av arbetet. En fördel med den gemensamma planeringen är att eleverna upplever sig som medansvariga för undervisningen genom att de själva formulerar sina behov av kunskaper och färdigheter.

4 Arbetsformer

Utöver undervisningen i klass där alla elever arbetar med samma uppgift kan även grupparbete förekomma. Grupparbete medger ett större mått av individualisering med hänsyn till elevernas färdigheter och intressen, genom möjligheterna till fördelning av arbetet såväl inom gruppen som mellan olika grupper. Inom ett och samma moment i undervisningen kan eleverna sålunda i många fall bedriva gruppstudier i t ex sång, spel, dans, lyssnande, musik-historiska studier etc. Läraren bör i valet mellan klassundervisning och grupparbete noga överväga vilken arbetsform som i enskilda moment är lämplig med hänsyn till det resultat arbetet förväntas ge.

Grupparbete kräver noggrann förberedelse. Konkreta formuleringar och klara begränsningar av uppgifterna är förutsättningar för att ett grupparbete skall få önskat resultat liksom att läraren i förväg kontrollerar att eventuella litterära källor har ett innehåll och språk som eleverna verkligen förstår. Vid planeringen bör liksom i andra fall redovisningssätt och bedömning diskuteras.

Många elever i gymnasieskolan är engagerade i frågor som rör sociala förhållanden, samhällsproblem eller överlevnadsfrågor, t ex fredstanken. Eleverna har ofta behov av att få arbeta med sådana frågor. Ämnesövergripande studier med tyngdpunkten lagd på musik kan här vara en lämplig väg för att tillmötesgå deras önskemål. Studierna kan organiseras i form av projektarbete eller problemorienterad undervisning.

Frågor lämpade för projektarbete har som regel en allmän karaktär, vilket leder till att flera ämnen ofta måste dras in i arbetet. För att detta inte skall bli alltför omfattande krävs en viss gränsdragning i fråga om vad som skall ingå, liksom hur lång tid som skall användas för projektarbetet.

Vid problemorienterad undervisning behandlas frågor som kan utgöra stora problem för elever, t ex mobbing, ensamhet, att vara annorlunda eller liknande. Utöver strävan att höja de rent ämnesmässiga kunskaperna syftar denna arbetsform även till att skapa ökad förståelse för andras situation, ökad tolerans mot oliktankande, höjd känsloberedskap etc. Dessa frågor som har grundläggande betydelse för mänsklig samvaro över huvud taget har även en central betydelse för vårt förhållande till musiken och dess funktion som bärare av kommunikation mellan människor.

Planering och utvärdering måste vid projektarbete liksom vid problemorienterad undervisning ske kontinuerligt, då arbetet ofta leder till slutsatser vilka inte kunnat förutses i inledningen av verksamheten. Det ligger nära till hands att eleverna önskar visa upp resultatet av sitt arbete, men detta behöver inte uppfattas som något för dessa arbetsformer ofrånkomligt. Fördelen med dessa arbetsformer ligger utöver vad som tidigare nämnts även däri att eleverna lätt engagerar sig i arbetet och därigenom känner sig mera motiverade att lära.

4.1 Exempel på det praktiska arbetet

En förutsättning för att eleverna aktivt skall kunna medverka i undervisningen är att studietakten avpassas så, att de hinna med de fördjupningsstudier som måste bilda grundvalen för denna medverkan. Grupparbeten av olika längd kan genomföras i en och samma klass. Redovisningar sker i så fall kontinuerligt och vissa grupper kan därvid hinna med två eller flera uppgifter under arbetsperioden.

Följande exempel av planering av ett moment medger elevaktivitet, individualisering och hänsyn till personliga förutsättningar.

Sång från olika tider

Eleverna har i många klasser en uttalad önskan om att få sjunga och spela tillsammans. Läraren och eleverna kan skapa ett ämnes eget projekt enligt nedanstående förslag.

Sång och spel från vår egen tid

Visor och schlager

Läraren eller några elever informerar om stil och nödvändiga termer

Sångens funktion

Politiska, religiösa etc sånger

Geografiska utblickar

Engelska, tyska, franska, ryska etc sånger och visor

Jämförande studier

Historiska utblickar

Skillingtryck, romans, samhällsvisa, folkvisa, ballad, riddarvisa

Praktiska exempel, historisk och social bakgrund

Sånger från andra kulturer

Arabiska, afrikanska, latinamerikanska etc sånger

Inom alla här nämnda områden finns förutom sångerna även för eleverna intressanta faktakunskaper rörande musikalisk praxis, tillgängliga instrument, sociala miljöer, politiska förhållanden, förhärskande stämningar inom litteraturen, konsten etc, alltså de förhållanden i vilka sången skapas och som den även speglar. Anknnytning kan även lätt ske till vokala konstmusikaliska former t ex opera, oratorium och liknande. På likartat sätt kan man bearbeta andra musikaliska företeelser, t ex instrument, instrumentalmusik, dans etc.

Följande grupparbetsförslag visar möjligheter att kombinera teoretiskt studium med praktiskt musicerande.

1900-talets musik

Grupparbete

Varje grupp får välja ett decennium från 1910 till och med 1970.

Gruppen får som uppgift att arbeta både med seriös och populär musik från det decennium den valt. Uppgiften består i att besvara följande frågor:

Vilka är de typiska dragen i musiken?
 Vilka var de kända kompositörerna och/eller artisterna?
 Vilka kända stycken finns från denna tid?

Hjälpmedel
 Böcker, artiklar, skivmappar etc

Redovisning
 Det är viktigt att redovisningen inte endast sker enligt traditionell "föreläsningsmodell". Detta dels för att aktivera eleverna bättre och dels för att musikens egenskaper lättare upplevs genom praktisk erfarenhet än genom teoretisk beskrivning.

Varje faktapåstående bör exemplifieras och konkretiseras genom eget sjungande, spelande, agerande eller genom att granskande använda sig av AV-material. Antingen kan redovisningsgruppen agera inför resten av klassen eller också kan redovisningsgruppen aktivera resten av klassen att utföra ett exempel från den aktuella perioden.

Naturligtvis måste delarna i redovisningen bindas ihop genom muntlig framställning och även i viss mån dokumenteras skriftligt, förslagsvis genom att varje grupp duplicerar en sammanfattning med stödord till hela klassen. Utrymme bör lämnas för egna anteckningar.

5 Samverkan

Samverkan med andra ämnen bidrar till att öka elevernas översiktliga kunskaper och möjligheterna härtill bör undersökas redan vid planeringen av läsårets arbete. Projekt- eller problemorienterad undervisning liksom temastudier ger tillfälle till samverkan på längre sikt. Ren ämnessamverkan kan i många fall vara svår att skapa på grund av timplanens utformning. Punktvisa insatser kommer lättast till stånd vid koncentrationsdagar, där eleverna såväl inför den egna klassen som inför andra klasser och årskurser kan redovisa arbetsuppgifter som fullgjorts under musiktimmarna som ett led i undervisningen.

6 Kommentarer till enskilda kursmoment

6.1 Sång

Sången bör ha en framträdande plats i undervisningen. De flesta gymnasieskolor har en kör, som kan framträda vid olika sammankomster. Även om gymnasiekören är en mycket viktig del i skolans musikliv, får den inte vara den enda verksamhetsform där eleverna stiftar bekantskap med flerstämmig sång. Tvärtom bör klassundervisningen ha sång i stämmor som ett viktigt inslag. Det måste anses möjligt att i de allra flesta klassavdelningar åstadkomma enkel två- eller trestämmighet även om förutsättningarna växlar.

Hos många elever har emellertid inte rösten hunnit stabiliseras efter målbrottet och detta kan vara hämmande för sången inom klassens ram. Övningar för förbättrande av hållning, stöd, arti-

kulation och intonation har här stor betydelse och bör förekomma vid alla sågstunder inom klassen.

Improviserad sång kräver ett metodiskt tillvägagångssätt, eftersom eleverna som regel inte gehörsmässigt kan föreställa sig de ackord på vilka improvisationen skall byggas.

Ett sätt att arbeta är att läraren eller en elev spelar omväxlande 2 ackord, t ex $\frac{4}{4}$: emi A₉: i lätt rytmisering. Till detta ackompanjemang sjunger läraren korta ostinato som han "delar ut" till olika grupper av elever, så att till slut en rad olika ostinati klingar samtidigt. Övningen kan byggas ut genom att några elever försöker variera de givna ostinatomelodierna så att nya ostinati uppstår.

Man kan också utgå från en visa som kan ackompanjeras med två regelbundet återkommande ackord, t ex tonika och dominant. Läraren spelar tonikaackordet i lugn fyrtakt och eleverna sjunger valfri ton i ackordet. Efter en stund uppmanar läraren dem att byta till en annan ton i ackordet och fortsätter tills alla tre tonerna har övats. Läraren byter då till dominantackordet och samma övning upprepas här.

Läraren spelar sedan omväxlande en takt tonika och en takt dominant och eleverna får börja söka hitta en enkel melodi med stöd av ackorden. Genom att läraren lägger om ackorden kan han efter behov framhålla olika toner i ackorden för eleverna för att de lättare skall komma ihåg vilka toner som är tillgängliga. Efter hand kan genomgångstoner valfritt användas av eleverna för att karaktären skall bli mera melodisk. Slutligen kan en grupp sjunga visan till det skapade ackompanjemanget.

Vokala övningar i friare form kan skapas genom talkörer där utgångspunkten kan vara färdigt material eller collage som skapats av eleverna själva. Vokala ljudcollage där man inte använder språket kan vara svårare, då en del elever särskilt i inledningsfasen kan bli hämmade när det gäller att använda rösten på ett för dem övrigt sätt.

För att frigöra sådana elever kan övningar hämtade från skapande dramatiken användas. Man kan arbeta med textavsnitt som ordspråk eller liknande som underlag för körostinati och soloinsatser, där gruppen får till uppgift att förmedla en helt annan stämning än den som texten uttrycker, t ex demonstration, spökstämning eller liknande. Samtal eller talkörsavsnitt där man endast använder siffror är ett annat exempel. Här sker kommunikationen endast genom tonfallet och steget vidare till nonsensspråk eller rotväliska är inte så stort. Detta går att vidareutveckla till rena ljudcollage.

6.2 Instrumentalt musicerande

Musicerande inom klassens ram skapas enklast i form av ackompanjemang till sång. Många gånger kan den varierande kunskapsnivån och de skiftande instrumentkombinationerna från klass till klass upplevas som besvärande, men en viss standardbesättning bestående av t ex piano, bas, slagverk och gitarrer kan som regel skapas. Den stora mängd av visor som kan ackompanjeras med två eller tre ackord gör att även ovana elever kan delta. En flöjt eller en

klarinett kan användas för att stödja melodin eller spela en diskantstämma.

Rent instrumentalt musicerande efter notbild måste nästan genomgående ske inom grupparbetets ram. Här kan elever få öva in och framföra enklare musikstycken eller avsnitt som kan exemplifiera moment i den egna eller andra gruppers redovisning av ett arbete.

Instrumental improvisation kan ske i mera traditionell form eller ha en friare inriktning. Den traditionellt inriktade improvisationen sker alltid inom vissa givna ramar, dvs det finns alltid mer eller mindre uttalade regler/tillvägagångssätt. Detta gäller såväl det sätt på vilket man tidigare improviserade längre musikaliska satser över basformler som för 1970-talets avantgardejazz. En första utgångspunkt, såväl vid teoretiskt som vid praktiskt arbete med skilda improvisationsformer blir därför att sätta sig in i de speciella regler/tillvägagångssätt som råder inom stilen. För den europeiska konstmusikens liksom för den indiska klassiska musikens del kan detta studium ske såväl genom teoretiska arbeten som genom klingande exempel. För andra stilar som europeisk folkmusik eller 1940-talets beebop-jazz är förut-sättningarna för ett teoretiskt studium mindre. För andra stilar åter, finns "endast" det klingande materialet att tillgå.

Ett teoretiskt studium av skilda improvisationsformer går att förena med arbete i helklass, men det är naturligtvis ur arbetsmetodisk synvinkel bättre att arbeta i mindre grupper. Inom många improvisationsstilar blir mindre grupper en nödvändighet när man arbetar praktiskt med ljudande material. Paradoxalt nog kan alltför stor frihet i början vid skapande arbete, i detta fall improvisation, verka hämmande på elevernas förmåga att våga pröva på denna arbetsmetod. Det är därför en fördel om lärarna kan ge sådana anvisningar att eleverna känner att de har ett betryggande skyddsnät. Genom att ge lämpliga rytmer, tonalt och ackordiskt material kan man ringa in tillräckligt många musikaliska parametrar för att eleverna skall komma igång att improvisera vidare. Genom kombination av de givna melodiska och rytmiska elementen kan ett mycket stort antal variationsmöjligheter erhållas. Som stöd för improvisationen kan läggas ett enkelt ackompanjemang | dm | em : | . Oavsett stil är det lämpligt att i början arbeta med ett begränsat material och principen kan alltså tillämpas vare sig man arbetar med en melodisk improvisation över en modal skala eller en känd vismelodi. En enkel princip i det senare fallet kan vara att på olika rytmiska sätt helt eller delvis fylla ut melodins intervaller.

I den friare improvisationen där instrumenten används mera som ljudverktyg bör läraren på grund av ämnets fria karaktär i så liten grad som möjligt ge anvisningar. Det kan likaväl vara nödvändigt att ge eleverna vissa kunskaper om hur man med ljudmässigt material kan gestalta "spänning - avspänning", "glädje - sorg" och liknande polära begrepp. Exempelvis kan man för det första begreppsparet peka på eller improvisera fram hur olika antal rytmiska impulser (tätt - glest), intervallförhållanden, harmoniska förhållanden, ljudspektra/timbre etc var för sig eller i olika kombinationer formar vår upplevelse av graden av "spänning - avspänning".

En lämplig utgångspunkt för friare improvisation kan vara att gestalta företeelser, händelser, känslor etc som eleverna lätt kan föreställa sig och fantisera om. Improvisationer i denna friare stil kan lätt sammankopplas med andra uttrycksformer t ex dans, dramatiseringar och liknande.

6.3 Rörelse och dans

Rörelse är ett av människans ursprungliga sätt att ge uttryck för en musikalisk upplevelse. Musikutövaren (musikern, spelmannen) upplever ett ständigt möte med dansrytmer och dansmelodier från alla epoker och alla världens hörn, och musiken och dansen har alltid haft sin givna plats i den sociala samvaron.

I musikundervisningen används rörelse för inövande av bestämda rytmer eller för den allmänna rytmiska utvecklingen. Rörelse används också för att ge eleverna möjlighet att ge uttryck för upplevelser av musik och därigenom öka och medvetandegöra personliga uttrycksmöjligheter. Elevernas behov att i rörelse ge uttryck för upplevelser hämmas emellertid ofta av deras bristande självförtroende och de låser sig därigenom lätt i traditionella mönster.

Läraren bör särskilt i inledningsstadiet skapa situationer där blyga elever kan känna sig anonyma. En hjälp för dessa elever är att övningarna sker kollektivt och att rörelseschemat är begränsat till några få rörelser. Till en början kan enkla skugg- och spegelövningar, som kan varieras genom frysning eller kanonutformning, vara tillräckligt, tillsammans med övningar där eleverna parvis illustrerar t ex puls/fras, staccato/legato eller liknande. Olika gångarter kan provas till musik av olika karaktär, t ex wienervalser eller ryska danser, för att eleverna skall uppleva de skilda stämningar som musiken kan beskriva.

Rörelsen används i samband med dramatiseringar och kan stiliseras till koreografiska mönster som kan bilda nya danser skapade av eleverna själva. Så kan t ex kanondanser skapas genom att eleverna i grupper utformar rörelse till de olika fraserna. Kördanser är en annan form där sång och rörelse på ett naturligt sätt kan förenas.

Från musikens klanger, rytmer och melodier kan skapas dans av både abstrakt och föreställande karaktär. Man kan utgå från litteratur, bildkonst, historia, från olika företeelser i samhället och naturligtvis också från olika kulturer i vår värld.

Eleverna bör därför få tillfälle att studera hur människors sätt att umgås under skilda epoker och i olika sociala miljöer påverkat och förändrat dansformerna och därigenom även påverkat den musikaliska utvecklingen, så att de upplever hur även dansen utgör en spegling av sin tids anda.

Vid miljöstudier i anslutning till verksamheten kan tillfällen skapas till utblickar mot andra ämnesområden t ex litteratur, historia, religion, dramatik etc. Folkdanser från olika kulturella miljöer bör även få en framträdande plats. Många sådana danser kan ha komplicerade steg som gör dem svåra att utföra men genom förenkling eller uteslutande av svårare turer kan även sådana danser göras tillgängliga. Invandrarelever kan få tillfälle att visa eller lära ut någon dans från sitt hemland.

6.4 Målinriktat lyssnande

Många ungdomar har svårt att lyssna på mera traditionellt västerländsk musik, eftersom denna kräver en annan lyssnarattityd än ungdomsmusiken, vilken ofta bygger på afro-amerikansk tradition. Det kan därför vara lämpligt att ibland arbeta med lyssningsövningar där eleverna endast behöver koncentrera sig på enskilda detaljer i musiken, t ex ett instrument eller en instrumentgrupp, att skilja mellan dur och moll, tonal eller atonal musik, eller att studera enkla formschema. Sådana övningar får inte stanna vid frågor rörande det rent tekniska förfaringssättet, utan bör även omfatta diskussioner rörande den konstnärliga motiveringen för användandet av skilda uttrycksmedel.

Vid avlyssnandet av längre musikstycken kan eleverna också ha svårigheter att orientera sig i musiken och därmed att lyssna koncentrerat. Lyssnandet kan i sådana fall understödjas genom fortlöpande information, t ex genom att en programmusikalisk utveckling eller en analys samtidigt med musiken presenteras med arbetsprojektor eller liknande.

Genom användande av utommusikaliska uttrycksmedel kan man ytterligare stimulera elevernas fantasi t ex genom rörelse till musik. Detta kan ske genom enkla övningar med puls - fras och liknande (se kommentarer till Dans och Rörelse), eller genom större dramatiseringar.

Ett exempel där elever kan vidareutveckla upplevelsen av ett musikstycke och där det egna skapandet har stor betydelse, samtidigt som man härigenom förstärker upplevelsen av musiken kan se ut på följande sätt:

Lyssna på Ralph Lundstens "Förtrollade grottan".

- * Skriv ned associationsord som passar till musiken. Samla in anteckningar.
- * Dela in i grupper om 4-5 i varje. Varje grupp får ett antal lappar med ord.
- * Samtala i gruppen om de ord som man fått. Vilka ord passar/passar inte? Motivera!
- * Sammanställ orden till en dikt. Fyll ut med egna ord för att få vettigt språk.
- * Läs dikten till musiken. Var i musiken passar den bäst in?
- * Återskapa musiken med egna ljud, vokala och/eller instrumentala. Sträva efter samma form som originalmusiken.
- * Dramatisera den egna dikten/musiken.
- * Måla bilder till. Ljudsätt dramatiseringen.
- * Leta reda på någon sång/melodi som kan användas i sammanhanget.
- * Gå tillbaka till ursprungsmelodin och jämför upplevelsen.

Ett annat sätt att hjälpa eleverna att göra iakttagelser vid musiklyssnande är att anordna gruppdiskussioner, där medlemmarna i gruppen skall försöka diskutera fram ett gemensamt ställningstagande med utgångspunkt från givna stödord i form av motsatspar, t ex vardaglig - högtidlig, glad - allvarsam, häftig - lugn etc.

För att eleverna inte skall bedöma musik med utgångspunkt endast i sin egen kulturella sfär, krävs att lyssnandet kompletteras med information och kunskaper om värderingar och attityder och den estetiska uppfattningen om musikens uttrycksmedel under skilda tider och i skilda miljöer. Redan enkla jämförande studier t ex katolska mässan utformad enligt skilda kulturella och musikaliska traditioner, Marcellusmässan, Misa criolla, Missa Luba, Missa Javanica, kan ge eleverna kunskap om mångfalden av uttrycksmöjligheter inom musiken.

I samband med lyssnande bör också tillfälle skapas till diskussioner om musikens funktion i samhället. Här kan skilda utgångspunkter väljas t ex musik som skön konst, musik som vapen och liknande.

7 Resurser utanför den schemabundna undervisningen

Den resurs som de icke schemabundna timmarna utgör, är i första hand avsedd att användas som ett komplement till klassundervisningen. Den kan användas för att skapa kör- eller ensembleverksamhet vid skolan och i viss mån vara en hjälp för elever som i yrkesförberedande syfte behöver undervisning utöver den som förekommer på musiktimmarna. Som komplement till den schemabundna undervisningen kan undervisningstiden användas för att öva instrumentalister, ensembler eller sånggrupper som behöver extra hjälp för att kunna fungera vid verksamheten på musiktimmarna. Tiden kan även användas till extra övningar inför framträdanden vid koncentrationsdagar, ttf-timmar och liknande.

Det är av stor vikt för musiklivet vid en gymnasieskola att där finns en kör. Körsången ger utomordentliga möjligheter för eleverna att medverka i ett aktivt musicerande och uppleva glädjen i detta. En fungerande gymnasiekör är även en viktig faktor i skolans kulturliv och har en fostrande inverkan på både utövare och mottagare.

I fråga om yrkesförberedande utbildning används resursen för elever som inte genom kommunens försorg kan erhålla den undervisning som är nödvändig för deras framtida studier.

8 Bedömning

Bedömningen av elevernas arbete syftar till att ge läraren informationer, som kan bilda underlag för både den fortsatta planeringen och för betygsättningen.

Läroplanen i musik, liksom hela gymnasieskolan syftar till att utveckla eleverna utifrån deras personliga kunskaps- och mögnadsnivå. Bedömningen måste då, för att ge en allsidig bild av eleven, omfatta inte blott kunskapsinhämtandet utan även elevens utveckling under den tid bedömningen omfattar. Detta innebär att läraren på ett tidigt stadium av undervisningen söker bilda sig en uppfattning om varje elev för att kunna iaktta utvecklingen under undervisningens gång.

Musikämnet innehåller moment där kreativitet, teoretisk kunskap, upplevelse och hantverksmässig färdighet ingår som viktiga beståndsdelar. Att i alla lägen söka bedöma en bestämd elevs prestationer i förhållande till gruppen i alla dessa moment är omöjligt och i vissa fall olämpligt.

Läraren bör därför informera om gymnasieskolans målsättning och om ämnets mål och tillsammans med eleverna diskutera vad som kan och bör bilda underlag för bedömningen, och sedan denna ägt rum informera eleverna om resultatet.

MUSIK, ESTETISK SPECIALISERING

KURSPLAN

MÅL

Eleven skall, med utgångspunkt i sina personliga musikintressen, genom undervisningen i musik, estetisk specialisering

få tillfälle att aktivt utöva musik, enskilt och i grupp, i skapande och reproducerande verksamhet,

öka sina kunskaper och färdigheter genom fördjupade studier i praktiskt musikutövande och teori,

under aktivt lyssnande på musik från skilda genrer skaffa sig kunskaper om dess betydelse för människor i skilda miljöer, kulturer och tider samt

härigenom utveckla sin musikalitet, tillfredsställa sitt musikintresse och fördjupa sina musikupplevelser.

HUVUDMOMENT

- o Skapande verksamhet, vokalt, instrumentalt eller koreografiskt
- o Återskapande verksamhet genom sång, instrumentalt musicerande eller dans
- o Granskande verksamhet genom målinriktat lyssnande, analys och diskussion

KOMMENTARER

1 Allmänna synpunkter

De elever som väljer musik, estetisk specialisering har som regel skilda intressen i fråga om musikalisk genre, och varierande erfarenheter av och kunskaper i musik. En del elever ser musiken uteslutande som en hobby, som de önskar vidareutveckla, andra önskar fortsätta att studera musik vid högskola eller universitet efter avslutade gymnasiestudier, eller behöver kunskap i musik i sitt framtida yrke, t ex blivande klasslärare. Varje elev som väljer musik, estetisk specialisering bör emellertid beredas tillfälle att studera och utöva den musik som fångat hans intresse, och den individualiserade undervisningen blir därför ännu viktigare här än i gymnasieskolans övriga musikundervisning.

Samtidigt måste det gemensamma musicerandet, som fostrar eleverna både musikaliskt och socialt ha en central plats i undervisningen och bilda utgångspunkt för de teoretiska studierna. Beträffande den grundsyn som bör prägla undervisningen i musik, estetisk specialisering hänvisas till Läroplan för gymnasieskolan, supplementet Musik. Samma förhållande gäller i tillämpliga delar för övriga kommentarer i supplementet.

2 Inriktningen av undervisningen

Kursinnehållet i ämnet kan på grund av elevernas skiftande intressen bli mycket varierande. För elever som vill bli klasslärare kan bruksspel på instrument vara ett lämpligt inslag, liksom enkla harmoniseringsuppgifter. Med tanke på att sång utgör ett viktigt inslag i grundskolans undervisning i musik blir också tonbildning och röstvård viktiga moment i undervisningen.

För elever som vill söka till högre musikutbildning efter gymnasieskolan kan undervisningen vara en förberedelse till denna, och förutom praktiskt musicerande innehålla enklare harmoniseringsuppgifter, gehörsövningar, analyser enligt funktionsteorin, a vista-sång och liknande.

De elever som av allmänt musikintresse väljer ämnet bör dels få tillfälle att genom fördjupade studier öka sina kunskaper inom sitt speciella intresseområde, dels få en bred orientering i musik byggd på eget musicerande och avpassad till deras kunskapsnivå.

Skapande verksamhet

Förutsättningarna för skapande verksamhet är i musik, estetisk specialisering gynnsamma tack vare de flexibla undervisningsgrupperna, förhållandet att många elever har viss kunskap i instrumentalt musicerande, och att undervisningen äger rum inom elevernas självvalda intresseområden.

Vokal eller instrumental improvisation i mera traditionell stil måste som regel, på grund av elevernas skiftande erfarenheter, börja på ett elementärt plan med rundgångar och enkla ackordserier men kan efter hand utvecklas mot olika genrer och stilar.

Genom bandinspelning kan de få tillfälle att tillsammans med läraren kritiskt granska och analysera sitt arbete.

Även friare improvisation med ljud, rörelse eller improviserad dans kan underlättas av att undervisningsgrupperna kan bli mindre och eleverna härigenom kan känna en större trygghet. Utgångspunkt för arbetet kan vara en händelse eller ett tema som engagerar eleverna. Över detta kan man göra ljudimprovisationer som sedan eventuellt kan byggas ut med ljussättning och rörelse till större helheter. Videoinspelningar kan användas för att ge eleverna tillfälle att analysera och studera sitt eget arbete, men videoinspelning kan även bli ett spännande slutmål som kan ställa eleverna inför intressanta regitekniska frågor.

Återskapande verksamhet

Sång och instrumentalt musicerande intar en central plats i undervisningen och kan här få en mera avancerad form än i gymnasieskolans övriga musikundervisning. Vokala och instrumentala ensembler kan skapas där eleverna får aktivt utöva musik och kan få tillfälle att pröva egna försök till arrangemang eller kompositioner tillsammans med sina kamrater. Genom musicerande i grupper av olika sammansättning och i olika genrer kan referensramarna vidgas och stilkänslan ökas. Repertoaren, som fastställs av elever och lärare tillsammans, bör syfta till att tillfredsställa elevernas lust att musicera, ge dem musikaliska upplevelser och utveckla dem både musikaliskt och tekniskt. För många elever, som har den aktuella tonårsmusiken som sitt huvudintresse, kan arbete med studioteknik vara stimulerande och utvecklande. Även här kan bandinspelningar utnyttjas för att ge möjligheter till analys och granskning av det egna arbetet.

Granskande verksamhet

För såväl den skapande som den återskapande verksamhetens utveckling är alltså den kritiska granskningen av det egna arbetet en väsentlighet. Om eleverna skall utvecklas måste emellertid denna granskning kompletteras med analyser av musik av andra tonsättare och musiker. Målinriktat lyssnande, där man studerar bestämda moment av melodisk, harmonisk, teknisk eller estetisk art är därför ett viktigt komplement till det egna musicerandet.

Vid lyssnandet kan iakttagelser göras om stilskapande faktorer i musik, och information kan ges om de sociala förutsättningar som bildar bakgrund till musiken.

3 Planering

Elevernas skiftande intressen och varierande kunskaper ökar kravet på en flexibel undervisning. I vissa situationer kan hela elevgruppen arbeta tillsammans, i andra fall måste undervisningen ske i smågrupper eller individuellt. Detta betyder att eleverna med utgångspunkt från sina formulerade behov av kunskap i högre grad måste arbeta självständigt och ta ansvar för fullgörande av arbetsuppgifter.

För att en sådan undervisning skall bli möjlig måste läraren, så snart han lärt känna sina elever, utarbeta förslag till studieplan, såväl för gruppen som helhet, som för de olika intressegrupper som kan finnas representerade i denna och i vissa fall även för enskilda elever. Vid utarbetandet av förslaget bör läraren ta ställning till inriktning och kursinnehåll för de olika eleverna med tanke på deras intressen, hur tillgängligt antal undervisningstimmar skall fördelas mellan arbete i

klass, grupp och enskild undervisning. Förslaget fastställs sedan av lärare och elever tillsammans.

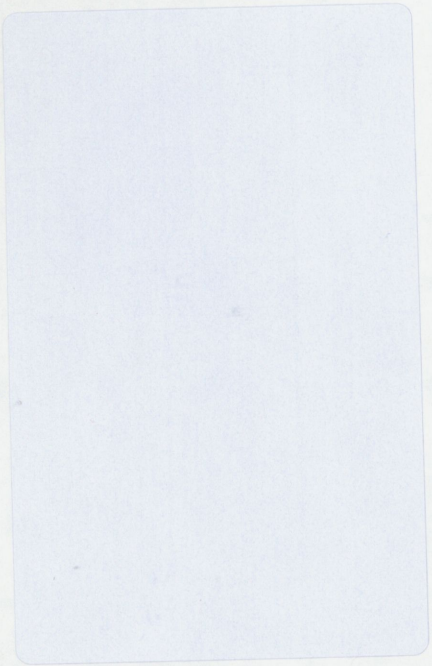
4 Samverkan

Möjligheterna till långsiktig samverkan över termin eller läsår mellan musik, estetisk specialisering och andra ämnen är svår att åstadkomma på grund av ämnets speciella karaktär och det förhållandet att eleverna ofta kommer från olika klasser. När det gäller punktvisa insatser utgör emellertid ämnet en betydande resurs. Eleverna kan sålunda medverka vid koncentrationsdagar genom att presentera och framföra musik som anknyter till verksamheten. De kan vidare framföra musikprogram vid ttf-timmar och kan medverka vid högtider och sammankomster inom skolan.

5 Bedömning

Bedömningen av arbetet omfattar inte endast de kunskapsmässiga prestationerna, utan läraren bör även, förutom elevernas förmåga till samarbete, vilja att ta ansvar för en arbetsuppgift och initiativförmåga, se till idériakedom och fantasi, gestaltningsförmåga och konstnärlig ambition då han bedömer deras arbete.

Eleverna i musik, estetisk specialisering skall vid bedömningen ses som en egen referensgrupp och deras kunskaper och färdigheter får ej ställas i relation till övriga elever i gymnasieskolan som deltar i musikundervisning.

1986 -02- 0 7

Läroplan för gymnasieskolan

Lgy⁷⁰

Supplement 135